

11. **Деррида Ж.** Вокруг Вавилонских башен: [електронний ресурс] - http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Derr/vokr_vav.php

12. **Гайдеггер М.** Дорогою до мови / Пер. з нім. Володимир Кам'янець. – Львів: Літопис, 2007 – 232 с. – ISBN 966-7007-65-5

13. **Отто Р.** Священное. Об иррациональном с идее божественном и его соотношении с рациональным. – СПб. Издательство СПбГУ, 2008 – 272 с. – ISBN – 978-5-288-04560-

14. **Аверинцев С.** Смысл вероучения и формы культуры.: [електронний ресурс] - http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/aver/sm_ver.php

15. **Бородай С.Ю.** Др.-инд. brahman: границы мифопоэтического и философского. – [електронний ресурс] – режим доступу до статті: <http://sergey-borod.livejournal.com/10630.html>

16. **Возняк Т.** Філософія мови. О-мовлення світу як його творення/Бібліотека І': [електронний ресурс] - http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/mova/omovlehhja_svitu.htm

17. **Эко У.** Поиски совершенного языка с европейской культуре. / Серия «Становление Европы» / Пер. с итал. и прим. А. Миролубовой – СПб.: «Александрия», 2007. – 423 с.

18. Языки как образ мира. – М.: ООО « Издательство АСТ» ; СПб.: Terra Fantastica, 2003 – 568 [8] с. – ISBN 5-17-019254-1

19. **Plantinga A.** Warranted Christian Belief. – Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library; Oxford University Press 2000, - 428 p. – ISBN

20. **James F. Harris.** Analytic Philosophy of Religion./ Series: Handbook of Contemporary Philosophy of Religion/ – Kluwer Academic Publishers, 2002 – p. 433 – ISBN 1-4020-0530-X

21. **Jhon F.A. Sawyer.** Sacred Languages and Sacred Texts. – NY: Routledge 1999, - 190 p. – ISBN 0-415-12546-4

22. Language in Religious Practice. /Series: In Sociolinguistics/ Ed. by W.J. Samarin. – Rowley, MCh: Newbury House Publishers, inc, 1976 – p. 178 – ISBN 0-88377-059-8

23. **Willem F. Zuurdeeg.** An Analytic Philosophy of Religion. – Nashville TN, Abingdon Press, 1951. – 320 p.

УДК 141:2

А. О. Осипов

СИМВОЛИ ШАМАНІЗМУ, БУДДИЗМУ ТА СУЧАСНІ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНІ ПРАКТИКИ

Порівняльний аналіз використання наслідувальних процедур у духовних практиках шаманізму та буддизму, з одного боку, і психотерапевтичних практиках нейролінгвістичного програмування, сімейних системних розстановок та бодинаміки – з іншої, свідчить, що вивчення духовних практик шаманізму надає можливість уявити у розгорнутому вигляді систему психотерапевтичних практик, задаючи координати, у межах яких встановлюється їх взаєморозташованість.

Ключові слова: бодинаміка, буддизм, духовна практика, психотерапевтична практика, нейролінгвістичне програмування, сімейна системна розстановка, шаманізм.

Сравнительный анализ использования подражательных процедур в духовных практиках шаманизма и буддизма, с одной стороны, и психотерапевтических практиках нейролингвистического программирования, семейных системных расстановок и Бодинамики – с другой, показывает, что исследование духовных практик шаманизма дает возможность представить в развернутом виде систему психотерапевтических практик, задавая координаты, в пределах которых устанавливается их взаиморасположенность.

Ключевые слова: бодинамика, буддизм, духовная практика, психотерапевтическая практика, нейролингвистическое программирование, семейная системная расстановка, шаманизм.

The comparative analysis of the use of imitative techniques in the spiritual practices of Shamanism and Buddhism, on the one part, and in the psychotherapeutic practices of neurolinguistic programming, family system arrangements and Bodydynamics, on the other part, shows that the investigations of the spiritual practices of Shamanism make it possible to represent the system of psychotherapeutic practices in expanded form by specifying the coordinates which limits determine the mutual relationship.

Key words: Bodydynamic. Buddhism, spiritual practice, psychotherapeutic practice, neurolinguistic

Напрями психотерапії на сучасному етапі їх розвитку в значній мірі виявляють тенденцію до асиміляції досвіду різноманітних духовних практик. У цьому контексті постає питання про співвідношення духовних практик і практик психотерапії: по-перше, з точки зору того, чи психотерапевтичні методи свідомо асимілюють досвід духовних практик до своїх завдань, чи це відбувається відповідно до логіки розвитку самих психотерапевтичних практик? По-друге, яким чином доповнюють одне одного психотерапевтичний досвід і досвід духовних практик при опікуванні свідомістю і психікою особистості? Адже індивід є цілісною одиницею психічного життя, різні рівні якого безпосередньо взаємодіють один з одним. У статті ми зупинимось на другому питанні, хоча відповідь на перше питання дозволить по-новому підійти до вирішення питання про природу духовності.

Традиційна *теоретична* психологія виходить із *споглядального* принципу у вивченні психіки людини. Це передбачає, по-перше, протиставленість суб'єкта і об'єкта дослідження у формі природничо-наукового переконання, що об'єкт за своєю природою є незалежним від су'єкта; по-друге, довіру лише до тих фактів, припущення щодо можливості існування яких передбачає, у свою чергу, можливість їх *пояснення*. Якщо парадигма раціональності, існуюча на даний момент розвитку науки, виключає вірогідність появи і існування таких фактів, то, звісно, перспектива вивчення у даному напрямку ніяким чином не проявиться. На відміну від цього, психотерапія як *практична* психологія і духовні практики, не відмовляючись від пояснювального вектору у своїх розвідках, зосереджують увагу на *самому процесі* психічних трансформацій особистості, на його *феноменологічному* вимірі. Тобто тут увага зосереджується на питанні «*як?*» відбувається сам процес, і таким чином, питання «*чому?*» як елемент *пояснювальної* процедури не виступає критерієм відбору фактів, які ставали б предметом наукового розгляду.

Метою статті є аналіз наслідувального характеру символіки у духовних практиках шаманізму і буддизму та виявлення наслідувальних процедур у сучасних психотерапевтичних практиках.

Як відомо, суттю шаманізму вважається «наявність віри в духів, можливість їх підкорення шаманам, у здатність останніх у процесі камлань переміщуватись у верхні і нижні світи, щоб боротися і перемагати злих духів» [4, с.34]. На наш погляд, базовою формою діяльності духовних практик у цілому і шаманізму зокрема виступає *наслідувальний характер ритуально-символічної дії* [3, с.203-213]. З цієї точки зору можливо співставити ідеї шаманізму та буддизму, зокрема, тибетської «Книги мертвих» (Бардо Тьодол).

Так, в усіх шаманських традиціях має місце уявлення про наявність *тварини сили шамана* чи про *духа-охоронця*, який має вигляд тварини: «Переконання шамана у тому, що він у змозі набути форму свого духа-охоронця (тварина сили) широко розповсюджене і існує з давніх – давен. Сибірські і ескімоські шамани часто перетворюються у вовків. Шамани австралійського племені арунта набувають форму орла чи яструба. Лапландські шамани – нойди – перетворювались у ведмедів, вовків, оленів, риб» [8, с.230-231]. Необхідним елементом спілкування шамана із цими тваринами є встановлення *взаємного контакту*: «Звичайним способом первісної людини для переходу у стан трансу, у якому вона могла відчувати себе в образі тварини, був *танець*... під час якого учні наслідували рухи різноманітних тварин... У індіанців племені саліш є так званий сезон Зимових танців, під час якого вони мають можливість зі своєю твариною сили стати *одним цілим*... Тварина сили зазвичай є відображенням *глибинної сутності людини* а також має якості, які необхідні цій людині в житті, але вони приховані в ній і не розвинені» (вид. моє – А. О.) [8, с.231]. Наслідування тварині у процесі ритуального танцю надає шаманові нових можливостей взаємодії із світом духів: «Створення тотемічних танців сягає глибин тисячоліть. Усі вони ґрунтуються на наслідуванні рухів і навичок тієї чи іншої тварини. Сутність танцю – сприйняти силу тварини, що витанцьовується відчувати себе на деякий час цією твариною» [2, с.26].

Наслідувальна процедура широко застосовується у практиках психотерапії. У найбільш простій формі це має місце у техніках нейролінгвістичного програмування. Зокрема, для встановлення контакту з клієнтом («Rapport» буквально: зв'язок, відношення, взаємовідношення, гармонія, згода» [7, с.96] використовується прийом відображення: «Відображення по-іншому називають «крокуванням в ногу», або «відзеркалюванням», або «синхронізацією»... Відображення, таким чином, є процесом «повернення» клієнту складових його власної поведінки й імітації висококонтекстуальних реплік» [7, с.99]. Прийом відображення використовується і на матеріалі фізіологічних та тілесних дій: «Ви дихаєте з тією ж швидкістю і глибиною, що і клієнт. Незалежно від того, чи усвідомлює він це, чи ні, вплив буде досить сильним. ... Ви використовуєте рухи власної руки (кінестетичний канал) у відповідності із ритмом дихання» [7, с.100]. Тут має місце *буквальна дієва* імітація, інструментом, засобом якої виступає *тілесність* як рівень антропо-

буття.

Однак, навіть якщо імітація має формально-зовнішній характер, її вплив на психіку людини, на інші рівні антропо-буття все одно має місце. Результати досліджень *Бодинаміки*, одного із сучасних напрямів тілесно-орієнтованої психотерапії, показують, що «психомоторний розвиток ...передує когнітивному і що психомоторні патерни є основою для появи інших якостей. Якщо є проблеми у психомоторному розвитку, то також будуть проблеми у когнітивному, емоційному і соціальному розвитку» [Телесная психотерапия 2010, 20]. При цьому м'язові психопатерни закладаються у певному віці дитини і мають вплив на формування психічних структур особистості.

Таким чином, імітативна процедура, яка має місце у шаманських чи у психотерапевтичних практиках, може змінювати психомоторні патерни і тим самим впливати на інші рівні антропо-буття, психічно більш розвинені і складні. У теорії Бодинаміки розроблена концепція психологічних функцій м'язів, які формуються у певному віці дитини і визначають особливості структури характерів в залежності від стану психомоторних комплексів, що формується під впливом стресових ситуацій у житті дитини [5, с.166-170].

Більш потаємні процеси імітації, наслідування виявляються у психотерапевтичних практиках із *сімейних розстановок* за Бертом Хеллінгером. Це стосується у першу чергу зв'язку, який виникає між клієнтом і його замісником у ході сімейної розстановки. «Спочатку він (клієнт. – А. О.) з чила членів групи (терапевтичної групи. – А. О.) обирає замісників, які будуть репрезентувати у розстановці членів його сім'ї – батька, матір, братів, сестер, а також його самого. Кого він обере, *ніякого значення не має* (вид. моє – А. О.). Навіть краще, якщо він буде обирати, не звертаючи уваги на зовнішню схожість» [5, с.30]. Тобто вибір замісників здійснюється достатньо *випадково*; більше того, підкреслюється, що цей вибір може здійснювати сам терапевт. Однак це не впливає на характер валідності роботи замісників по освідомленню станів фігур сімейної розстановки. «Перше, що тут з'ясовується, це існування знання через участь. Замісники поводять себе і почуваються у розстановці *як ті особи, яких вони репрезентують* (вид. моє – А. О.), хоча ні самим замісникам, ні терапевту до розстановки нічого невідомо про них... Клієнтів часто просто вражає, що замісники говорять те ж саме, що і реальні люди, чи проявляють ті ж самі почуття і симптоми., які мають місце у реальних членів їх сім'ї» [5, с. 36]. Масштабом, у координатах якого здійснюються ототожнення фігур клієнта і його замісників, згідно бодинамічної концепції, є *морфічне поле*. Через це силове поле (поле сім'ї) здійснюється контакт членів сім'ї. Підкреслюється: «Тут діє дещо більше, ніж силове поле. Тут діє *спільна душа* (вид. моє – А. О.), яка пов'язує одне з одним не лише живих, але й мертвих членів сім'ї» [5, с.37].

Наведені приклади з психотерапевтичних практик нейролінгвістичного програмування і Бодинаміки використовують різні форми наслідувально-імітаційних дій, які демонструють різну глибину проникнення у природу психічних процесів та їх спорідненість із структурами, що виходять за межі індивідуально-психологічного контексту процесу життєдіяльності людини.

З цієї точки зору практики шаманізму демонструють більш широкий спектр феноменів психіки, які репрезентують наслідувально-імітаційні процеси у їх різноманітті. Про це, зокрема, свідчить практика застосування *сновидінь* як форми залучення шамана до камлання і навчання практиці камлання. Адже сновидіння є *формою наслідування*, яка відображає *найбільш глибокі процеси* психіки людини, пов'язані із амбівалентністю ототожнювального і розтотожнювального аспектів цілісності особистості та факторами її духовного зростання, одним із аспектів якого є трансформація психіки сновидця. Необхідною умовою трансформації психіки й здобуття сили неофітом-шаманом, що є ініціативною процедурою, яка зустрічається у сновидіннях і екстазах, виступає зустріч із власною смертю. «В усіх цих прикладах ми зустрічаємо центральну тему церемонії посвячення: розчленування тіла неофіта і відновлення його органів; ритуальна смерть, після якої відбувається воскресіння і містичне наповнення» [9, с.42].

Те ж саме можна стверджувати щодо буддистських практик. У «Бардо Тьодол» протягом тринадцятого і чотирнадцятого днів другої стадії Бардо – стадії Хонїд Бардо (Бардо кармічних примар) відбуваються зустрічі померлої душі з різноманітними тваринами: Лев, Тигр, Лис, Вовк, різноманітні птахи, Як, Змія, Кінь, Орел тощо [6, с.39-43]. Водночас основним засобом уникнення негативних наслідків проходження по Бардо є здатність душі до *ототожнення* себе із сутностями, які зустрічаються на її шляху: «Якщо ти не впізнаєш, не відгукнешся на видіння і звуки, *не вгледити у них себе і своє* – тебе охопить страх» [6, с.28]. Страховиськ смерті у вигляді тварин слід не уникати, а, навпаки, – необхідно *ототожнитися* з ними: «Не бійся! Це все думки твої – з них породжені ці погрожуючі живі знаки. Розгадай їх! *Цей труп – ти, і ти – той, хто помирає. Поєднай одне з іншим, і прийде звільнення*» (вид. моє – А. О.) [6, с. 41]; «Розпізнай ці живі ієрогліфи, прочитай таємне письмо власної будови. І разом ти станеш тим, що ти є

Книга «Бардо Тьодол», на думку К.-Г. Юнга, – це: «набір інструкцій для померлого, путівник по мінливих явищах царства Бардо через існування, яке продовжується протягом сорока дев'яти днів від настання смерті до наступного народження» [6, с.80]. Психолог підкреслює: «Бардо Тьодол... є процесом посвячення (ініціації), мета якого відновити для душі її божественність, яку вона втратила під час народження» [6, с.82]. Чи не подібний досвід зустрічі зі своєю *смертю* отримує шаман-учень під час своєї так званої «шаманської хвороби», коли він, оволодіваючи якостями своєї тварини сили чи духа-охоронця, набуває шаманської майстерності? [9, с.39-42].

Викладене вище надає можливість зазначити наступне.

1. Порівняльний аналіз шаманізму, буддизму як духовних практик, з одного боку, а з іншого – практики психотерапії нейролінгвістичного програмування, системних сімейних розстановок за Бертом Хеллінгером, Бодинаміки, свідчить про те, що духовні практики у питанні щодо ролі наслідувальних процедур свідомо спираються на більш глибокі структури психіки людини. Це стає очевидним, коли мова йде про культуру роботи із сновидіннями у шаманізмі, а також про мистецтво вмирання, яке культивується у буддистських традиціях, зокрема, за Тибетською Книгою Мертвих.

2. Вивчення найдавніших форм духовних практик, зокрема, шаманізму надає можливість сформулювати методологічні принципи сучасних психотерапевтичних досліджень. Психотерапевтичні практики і духовні практики виступають взаємодоповнюваними способами вивчення природи людини і водночас – її вдосконалення до рівня людини-духовної. При цьому їх співвідношення на загальнометодологічному рівні можна трактувати як співвідношення, відповідно, частини і цілого.

3. Подальше вивчення співвідношення духовних і психотерапевтичних практик дає можливість визначити засади побудови концепції духовної природи людини на теренах філософсько-антропологічної методології, яка передбачає синтез гуманітарних і природничих наук, релігії, моралі та мистецтва.

Бібліографічні посилання:

1. Вебер Г. Практика семейной расстановки. Системные решения по Берту Хеллингеру. – М.: Институт консультирования и системных решений. – 2007. – 384 с.
2. Диксон О., Ядне И. Шаманские практики в кланах Ворона и Малого Лебедя. – М.: Рефл-бук. – 2001. – 284 с.
3. Осипов А. О. Онтология духовности. Кн. I. – Николаев: Издательство МДГУ им. Петра Могили, 2008. – 240 с.
4. Шаман: личность, функции, мировоззрение (народы Нижнего Амура). – М.: Наука, 1991. – 280 с.
5. Бодинамика. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2010. – 409 с.
6. Тибетская книга мертвых. (Бардо Тьедол). – М.: ПОДИУМ, 1992. – 95 с.
7. Трансформация личности. Нейролингвистическое программирование. – Одесса: «Хаджибей». – 1995. – 352 с.
8. Шаманизм. По ту сторону. – Мн.: Прогресс, 2003. – 416 с.
9. Шаманизм: архаические техники экстаза. – К.: «София», 1998. – 384 с.

УДК 7.1:111.7

О. Сінькевич

МАСОВА КУЛЬТУРА ЯК «АГЕНТ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»: СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Аналізується сутність та характерні ознаки культурної глобалізації, зокрема, тенденція до уніфікації, яка загрожує нівеляцією культурної розмаїтості людства. Розглядаються рухи та інституції, котрі виступають «агентами глобалізації», зокрема, масова культура, яка відіграє у цьому плані особливо активну роль. Простежується тенденція до пошуків консенсусу між глобальним та локальним, самобутнім у культурному бутті сучасної людини.

Ключові слова: глобалізація, глокалізація, культурна уніфікація, масова культура, культурна самобутність.

Анализируется сущность и характерные признаки культурной глобализации, тенденция унификации культурного многообразия человечества. Рассматриваются движения